

РЕГИОНАЛЕН ПОДХОД КЪМ ИЗУЧАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ПСИХОЛОГИЯ

Марияна Няголова

Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий”

Николина Йорданова

Община Садово

Резюме: Статията е посветена на методологическите проблеми на историята на психологията и изводите от нейното изучаване в България. Показан е иновативния характер на приложението на регионалния подход към изследването на родната история на психологическата наука, което позволява да се разкрие приносът на учените, работили и живели в различни градове и села на българската провинция.

Предметът на изследването е свързан с разкриване на възможностите на регионалния подход за оптимизиране на проучванията в областта на родната история на психологията. За първи път към тази проблематика е адаптирана и използвана методиката „география на видните българи” на Светлин Кираджиев (1993). Резултатите са отчетени по водещ показател „родно място” на българските учени, работили в областта на психологията, в периода между 1878 – 1945 г. По такъв начин, традиционният биографичен подход в историко-психологическото изследване бе обвързан обвързан със социокултурните предпоставки за формирането на личността на отделните учени, отчетени на регионално и национално ниво, в определен историко-хронологичен контекст.

Формулираните изводи визират организацията на психологическата наука и особеностите на научния субект през изследвания период, по такива характеристики, като „столична” - „провинциална” научна среда, общопсихологически и приложно-психологически изследвания, предпоставки и крайни резултати от научната дейност на психолозите.

Ключови думи: история на българската психология, регионален подход, биографичен подход, „география на видните българи”, география на видните български психолози

A REGIONAL APPROACH TO THE STUDY OF THE BULGARIAN PSYCHOLOGY'S HISTORY

Mariyana Nyagolova

University of Veliko Turnovo St. Cyril and St. Methodius

Nikolina Iordanova

Sadovo Municipality

Abstract: The article is devoted to the methodological problems of the history of psychology and the conclusions of its study in Bulgaria. It shows the innovative character of the

application of the regional approach to the study of the native history of psychological science, which allows to reveal the contribution of scientists who worked and lived in different towns and villages of the Bulgarian countryside.

The object of the study is related to the discovery of the possibilities of the regional approach for optimizing research in the field of the native history of psychology. For the first time the methodology „geography of prominent Bulgarians” by Svetlin Kiradjiev (1993) was adapted and used to this problem. The results were reported on the leading indicator „birthplace” of Bulgarian scientists who worked in the field of psychology in the period between 1878 and 1945. Thus, the traditional biographical approach in historical-psychological research was tied to the socio-cultural preconditions for the formation of the personality of individual scientists, reported at the regional and national level, in a certain historical-chronological context.

The formulated conclusions visualize the organization of psychological science and the peculiarities of the scientific subject during the research period, according to such characteristics as „metropolitan” - „provincial” scientific environment, general and applied psychological research, prerequisites and final results of the scientific activity of psychologists.

Keywords: History of Bulgarian Psychology, Regional approach, Biographical approach, “Geography of eminent Bulgarians”, Geography of eminent Bulgarian psychologists

От края на XX в., с бързи темпове нараства интересът към историята на родната психология, в контекста на общото историко-психологическо знание. Началото на тази тенденция се поставя чрез публикации, посветени на психологията в отделни страни във водещи международни списания. Тя намира своето продължение в издаването на монографични изследвания по чуждестранна история на психологията, в които авторите посвещават отделни глави на родната за тях история на психологията. Такъв характер имат преобладаващата част от изданията по история на психологията в САЩ и в Канада, както и няколко издания на „История на психологията” на световно известния унгарски психолог Чаба Плех. През този период, бурен подем изучаването на родната история на психологията получи в големите страни на европейския континент. За едно десетилетие, във Франция бяха публикувани няколко самостоятелни монографии, посветени на историята на френската психология на автори, като Филип Кастел, Серж Никола, Режи Плас, Жаклин Карои, Аник Оаион и др.

От 90-те години на XX век насам, особен тласък получиха изследванията по родна история на психологията в Русия. За кратко време се създадоха и специализирани историко-психологични школи в областта на историята на руската психология от XIX в., историята на съветската психология, както и историята на регионалната психология. Под влиянието на методологията на постмодернизма, последното от посочените три направления си поставя за основна задача да изучи историята на академичната психология в многобройните провинциални университети и други висши учебни заведения на Русия и СССР, като изхожда от позицията, че в продължение на десетилетия наред, тя е била напълно изключена от обсега на руските издания, посветени на историята на родната психология. Теоретическите предпоставки за развитието на съвременната регионална история на руската психология се задават в колективната монография „Психологическата наука в Русия през XX столетие: проблеми на теорията и историята” (1997), под редакцията на Андрей Брушлински (Брушлинский, 1997).

За последните две десетилетия, в Русия се оформят няколко водещи центъра по регионални историко-психологически изследвания, като най-добре организирани са в градовете Нижни Новгород, Ярославъл и Твер. Водещият регионален историк на психологията в Нижни Новгород, Наталия Стаюхина назовава това направление „провинциална психология“. Началото на нейните изследвания по темата се поставя с монография, посветена на историята на преподаването на психология във висшите учебни заведения на гр. Нижни Новгород, през съветския период. По-късните ѝ изследвания са посветени на историята на психотехниката и психологията на труда в Нижни Новгород и областта, през 30-те години на ХХ в. (Стаюхина, 2013; 2013а). Повече от 20 години, регионалните проблеми на историята на психологията, се изучават от историците на психологията в гр. Ярославъл, под ръководството на такива учени, като Владимир Мазилев, Анатолий Карпов, Мергалис Кашапов и др. Ярославските историци на психологията назовават своите изследвания „история на Ярославската психологическа школа“ и в центъра на техните интереси са биографиите и творчеството на академичните психологии, работили в ярославските висши учебни заведения. Разработките на тверските историци на психологията, прилагачи регионалния подход, се определят от самите тях, като „краеведска психология“ (А. Ф. Шикун), „микроструктурен подход в историята на родната психология“ (А. А. Шикун) или просто „психологията в Твер“ (Т. А. Жалагина, Т. А., Короткина). Благодарение на три поколения изследователи, достатъчно подробно е изучена не само академичната психология в Твер, но и историята на много приложни психологически дисциплини в Тверска област. Именно Алексей Шикун обосновава методологическата връзка на регионалната история с принципите и проблематиката на общата теория и практика на регионалните изследвания и обосновава понятието „психология на регионите“ (Шикун, 2011), като подчертава, че тази тенденция възниква още през 80-те години в самата историческа наука, в резултат от необходимостта, „как по отношение на различни пространствени територии да се проведе такъв последователен исторически анализ на фактологически данни от начало в регионален, а след това – в национален, континентален и световен исторически мащаб“ (Шикун, 2011, с. 55). В този смисъл, авторът обосновава и предимствата на локалния исторически подход, като изтъква, че микроподходът в историко-психологическото изследване отстранява пропуските и непълнотите на макроизследването. Според него, най-важното в историята на психологията на регионите е тя да се изучава в рамките на определени теориториални граници на Руската федерация, които в случая се отнасят до границите на отделните социално-икономически области (Шикун, 2011).

Очертаният регионален подход към изучаването на родната история на психологията дава възможност за разкриването на специфични историографски тенденции, които се отнасят до националния, социо-културен контекст в развитието на психологическата наука. Приложението му към проблематиката на историята на българската психология позволява от една страна, да се изучи съотношението между столичната академична психология и академичната психология в университетите и висшите учебни заведения, намиращи се в провинцията, а от друга страна, да се изтъкне съществуването на психологически разработки и изследвания в областта на приложните психологични области, които много често, са правени от учени извън университетските среди, както в столицата, така и в провинцията.

За целите на настоящето изследване, посветено на историята на българската психология, обаче трябваше да се избере такъв методически подход, който да позволи

резултатите да се съотнесат не просто с мащабите на териториалното деление на страната, но и с традициите на териториалната история на българската наука.

Обосновка на избора на изследвателска методика

Като се отчита степента на проучване на проблемите, свързани с историята на българската психология, се предполага, че неговата реална сложност и многомерност биха се разкрили най-добре чрез изучаване на биографичните данни на отделните субекти на научното творчество. Ето защо, за целите на конкретното проучване бе избрана методиката „география на видните българи”, предложена и разработена от известния български географ Светлин Кираджиев.

На основата на тази методика, в едноименното си монографично изследване, авторът осъществява цялостно проучване на социокултурните условия за развитието и дейността на 500 представители на българската култура, наука и политика от XVIII – XX в., в зависимост от два показателя с географски характер: мястото на раждане на отделната историческа личност и съотнесеността му с определена територия на страната. По такъв начин, на фона на социално-историческите и историко-икономическите характеристики на седем определни географски области в България, С. Кираджиев представя биографията и приноса за развитието на родната култура и наука, на всяка една от избраните исторически личности (Кираджиев С., 1993). За целите на настоящето изследване, тази методика беше адаптирана за целите на историко-психологическото изследване.

За разлика от хронологическия период, избран в изследването на Светлин Кираджиев, хронологическите рамки на нашето проучване са значително стеснени. Те се отнасят към първите три периода от историята на българската научна психология: от Освобождението на България от турско робство през 1878 г. – до Балканската война, през 1912 г.; от Балканската и Междусъюзническата войни, през 1912 -1913 г. до края на Първата световна война, през 1918 г.; от 1919 г. до 1945 г., края на Втората световна война. Съзнателно е игнориран вторият голям етап от развитието на научната психология в България, между 1946 г. и края на XX век, тъй като той се отличава от първия, не само по своята методология, но и по организацията на психологическата наука. Сам по себе си, той би бил предмет на отделно историко-психологическо изследване.

В зависимост от избора на историко-хронологическия период на изследване, са формулирани и критерии за значимост на персоналиите, които също се отличават от приложените критерии на Светлин Кираджиев. При анализа на значимостта на персоналиите, в конкретното изследване са използвани следните критерии:

Оценка на цялостния принос на отделния учен за развитието на българската психологическа наука, в зависимост от общия брой на публикациите му и тяхната проблематика;

Отчитане на междудисциплинарния характер на трудовете на отделния учен;

Отношение на психологическите работи на всеки един учен към приложните области на научното знание.

Като цяло, конкретната насоченост на биографичния анализ на персоналиите на българската психология от изследвания период, съответства на общия подход на С. Кираджиев в изучаването на „географията” на видните българи, в зависимост от тяхното месторождение (Кираджиев, 1993, с. 7). В този контекст са очертани и закономерностите на „географското разпределение” на субъектите на психологически изследвания.

Социокултурният анализ на биографиите включва и такива географски показатели, като родните места на учените, при отчитане на степента на урбанизация на селищата и техните културно-икономически характеристики, както и съотношението „столица-провинция” и „град-село”.

Биографическият анализ включва не всички персоналии от посочения период в историята на българската психология, а само онези от тях, чието месторождение е достоверно уточнено и посочено в справочната литература. Общият брой включва 40 имена на видни представители на психологическата наука от изследвания период. Общият брой на учените, родени на територията на съвременна България е 36. Към тях са прибавени и имената на четирима учени, които са родени в пределите на историческите граници на България: Иван Георгов – Велес, Кръстьо Кръстев – Пирот, Димитър Михалчев – Лозенград, Петър Дървингов – Кукуш (Кикис). Извън рамките на настоящия анализ остават имената на редица учени, чието месторождение е все още неизвестно за историята на науката. Към тях се отнасят и имената на автори, чиито публикации са известни, но за тях липсват каквито и да е биографични данни в справочните издания.

Обща насоченост на биографичния анализ

В зависимост от професионалната специализация и научната дейност на персоналиите, те могат да бъдат групирани по следния начин:

- група на академичните учени, с психологическа и философска специализация: Никола Алексиев, Никола Бобчев, Ангел Бънков, Елена Ганева, Райна Ганева, Иван Георгов, Михаил Герасков, Атанас Димитров, Михаил Димитров, Атанас Илиев, Никола Илиев, Спиридон Казанджиев, Димитър Кацаров, Асен Киселинчев, Кръстьо Кръстев, Димитър Михалчев, Екатерина Папазова, Цветан Радославов, Архимандрит Евтимий (Лука Сапунджиев), Петко Цонев, Сава Гановски. Към тази група се отнасят предимно преподаватели от Софийския университет, Духовната академия и гимназиите. Като цяло, всички те, получават висше образование и защитават докторски дисертации в страните на Западна Европа. Благодарение на това, тематиката и съдържанието на научната и публикационната дейност на всеки автор е тясно свързана с научните принципи на съответната чуждестранна научна школа, към която той принадлежи.

Лайпцигската школа на Вилхелм Вундт оказва своето определящо влияние върху формирането на психологическите възгледи на Кръстьо Кръстев, Никола Бобчев, Никола Алексиев, Цветан Радославов, а така също на възпитаника на Софийския университет – Спиридон Казанджиев и на представителя на Йенската педагогическа школа – Атанас Димитров.

Възпитаниците на швейцарските университети Петко Цонев, Димитър Кацаров, Михаил Герасков, а по-късно, професори в Софийския университет, са привърженици на европейския функционализъм и на синтетичната наука за развитието на детето – педологията.

Въпреки, че в България явлението „научна школа” не е традиционен начин за организация на науката, все пак съществуват школи и те оказват съществено влияние и върху насочеността на българската психология от първата половина на XX в. Достатъчно е да отбележим научната школа на Димитър Михалчев, която се основава на ремкеанската методология и неокантианството, като цяло, школата на Димитър Кацаров, която развива функционалистките идеи в контекста на Женевската функционалистична школа, както и

българските възпитаници на Йенската педагогическа школа, като Васил Манов, Атанас Димитров, Сава Велев и др., които имат своя значителен принос в българската обща, възрастова и педагогическа психология.

- група на учените и специалистите от различни области на научното знание, които имат особен принос в разработката на научната психология: Иван Гюзелев, Иван Шишманов, Михаил Арnaudов, Стелла Русчева – Михайлова, Иван Хаджийски, Константин Соларов, Петър Дървингов, Найдено Чакъров, Тодор Самодумов, Цвятко Петков, Генчо Пиръов, Сотир Бранков. За по-голямата част от посочените персоналии, отнасящи се към тази напълно условно обособена група, психологията не е основна научна специалност или професия. Следователно, обединяващото звено на научните интереси към психологията на всички тези учени, е разработката на нейните приложни и междудисциплинарни аспекти.

- група на психоаналитиците: Младен Николов, Любомир Русев, Буко Исаев. В центъра на интереса на българските психоаналитици е ортодоксалното психоаналитично учение на Зигмунд Фройд. Те специализират в Швейцария, Германия и Австрия. В България, се занимават не само с теоретични изследвания и с преводи на Фройд на български език, но и осъществяват професионална психоаналитична практика. Прилагат идеите на психоанализа в литературното творчество, криминалистиката и юридическата психология.

- група на психиатрите: Никола Кръстников, Елена Шеханова – Степанова, Кирил Чолаков, Никола Шипковенски. Към тази група се отнасят известните български психиатри от първата половина на XX в., които не само имат своя принос в общата и клиничната психопатология, но се интересуват от приложението на психологията в психиатрията. Н. Кръстников и Е. Шеханова учат медицина в Санкт-Петербург, където Н. Кръстников специализира психиатрия, под ръководството на Владимир Михайлович Бехтерев. Кирил Чолаков завършва специалността философия в Софийския университет, а медицина – в Австрия. Неговите психологически възгледи се формират под влиянието на Димитър Михалчев и той се счита за представител на школата му. Н. Шипковенски завършва медицина в Софийския университет, а специализира психиатрия в Германия. Неговите идеи за приложението на психологията в психиатрията имат своето начало във възгледите на първите преподаватели по психиатрия и неврология в Софийския университет – руските учени Николай Михайлович Попов и Алексей Ерастович Янишевски.

Следва да се отбележи, че представителите на последните две обособени групи – „група на българските психоаналитици” и „група на българските психиатри” имат различно и специфично отношение към психологията, тъй като нито психоанализът, нито психиатрията са видове психологически дисциплини. Към 30-те и 40-те години на XX в., психоанализът се е отдалечил съществено от психиатрията, а що се отнася до българските психоаналитици, те не се и стараят да доближават психоанализа до научната психология. Принципите на последната се прилагат систематично в патопсихологичните разработки на д-р Кирил Чолаков и д-р Никола Шипковенски, като психологическият подход искристализира най-сполучливо в теорията на д-р Н. Шипковенски за ятрогенитета.

В обобщение, би трябвало да се отбележи, че благодарение на творчеството на изследваните 40 учени, в областта на българската психология, през посочения период, се издава богата научна литература по психология: научни монографии, учебници за средното и висшето училище, научни статии и разработки. Във всички тях е изразен фундаменталният, междудисциплинарният и приложен характер на психологическите изследвания.

Преобладават оригиналните разработки в такива области на психологията, като общата и диференциалната, историята и историографията на психологията, социалната психология, педагогическата психология, военната психология, юридическата психология, историческата психология, както и в педологията, психопатологията и психоанализа.

Ролята на регионалния подход в биографичния анализ, в контекста на българската история на психологията

Заедно с изучаването на приноса на отделния учен за развитието на родната психология, възниква и необходимостта от задълбочаване на биографичното социално-историческо проучване. В тази връзка, показателят „месторождение” позволява да се проследи по-добре неговото личностно развитие, в контекста на историко-културната специфика на отделните български селища и райони.

Към „седемте географски области”, предложени от Светлин Кираджиев: Дунавската равнина, Старопланинската област, Задбалканските котловини, Юго-Западна България, Горно-Тракийската низина, Родопите и Юго-Източна България, (Кираджиев, 1993, с. 15 – 220), бяха отчетени още три исторически български области, чиито територии, след Първата световна война, окончателно остават извън пределите на съвременна България: „Западните покрайнини”, „Македония” и „Източна Тракия”. В резултат на това, родните места на персоналиите от историята на българската психология, се разпределят в зависимост от тяхното местонахождение, по следния начин:

В селата и градовете на **Дунавската равнина**, според С. Кираджиев, са родени известни представители на българското изкуство и науката. Особено важна роля на културни центрове са изпълнявали градовете, намиращи се по крайбрежието на р. Дунав (Кираджиев, 1993, с. 16 – 17). В този смисъл, за историята на българската психология, важно значение придобива гр. Свищов, който през XIX в., е бил културната и икономическата връзка на България с европейските страни.

Свищов е родният град на двама български ученици на Вилхелм Вундт: Иван Шишманов (1862-1928) и Цветан Радославов (1863 – 1931).

Ако, през XX в., гр. Свищов постепенно загубва своето значение на водещ културен център, то най-големият крайдунавски град - **Русе**, си остава и до днес един от водещите културни центрове на страната. В него е роден академик *Михаил Арнаудов* (1878 – 1978), който завършва Висшето училище в София, по специалността „Славянска филология”. Защиства докторската си дисертация, през 1904 г., в Пражкия университет. Професор е в Софийския университет по фолклор и литературна история. Именно, той за първи път в България, разработва проблемите на психологията на литературното творчество и прилага принципите на диференциално-психологическия подход в своите изследвания. От 2000 г., в град Русе, на базата на Русенския университет „Ангел Кънчев” и Регионалния исторически музей – гр. Русе, веднъж на две години, се провеждат международни научни конференции „Арнаудови четения”, в памет на академик Михаил Арнаудов.

Елена Ганева-Стоянова (р. около 1877) защитава своята дисертация, посветена на разбирането за морала при Дарвин и Спенсър, в университета на гр. Цюрих, Швейцария, през 1903 г. Изучава проблема за внушението и неговата възпитателна роля (1905).

Райна Ганева (р. 1884) е автор на докторска дисертация, посветена на теорията за познанието, защитена през 1910 г., в Хайделбергския университет. Тя е автор и на две

монографии, имащи отношение към психологическата проблематика: „Училище и възпитание” (1934) и „Етюди върху познанието” (1940).

Кирил Чолаков (1899 – 1963) е известен български психиатър. Специалист е в областта на психопатологията и патопсихологията. От позициите на ремкеанството, остро критикува психоанализа.

В гр. **Разград** е роден българският психоаналитик, *Любомир Минчев Русев* (1902 - 1970).

В с. **Люблен, област Разград**, е роден българският педагог и психолог *Петко Цонев* (1875 – 1950).

Село **Златия, област Монтана**, е родното място на *Ангел Бънков*, най-известният историограф на българската научна психология, в периода 1878-1960 г.

Един от най-важните градове на **Старопланинската област**, според С. Кираджиев, е гр. **Велико Търново**. В него е роден генерал *Константин Соларов* (1881 – 1959), преподавател по военна психология и военна педагогика, във Военното училище.

Град **Габрово** е родно място на известни български учени, с голям принос в развитието на родната психология: *Иван Гюзелев* (1844 – 1916), *Никола Алексиев* (1877 – 1912), *Никола Кръстников* (1880 – 1936).

В гр. **Севлиево** е роден *Спиридон Казанджиев* (1882 – 1951) – професор психологии Софийского университета, академик Болгарской академии наук.

Историческият гр. **Елена** е родно място на българския психолог, ученик на Вилхелм Вундт - *Никола Савова Бобчева* (1863 – 1938). Той е един от първите български историци и методолози на психологията.

В гр. **Берковица**, е роден *Михаил Герасков* (1874 – 1957), професор в Софийския университет, водещ специалист в областта на педагогическата психология, педолог.

В гр. **Враца** е родена *Венета Каменова – Киселинчева*, специалист в областта на методиката на преподаването на психология и логика, преподавател в Педагогическия институт, в гр. Шумен, а след 1946 г. и в Софийския университет.

Гр. **Ботевград** е родното място на *Димитър Кацаров* (1881 – 1960).

В гр. **Троян** са родени много известни представители на българската култура и наука. Сред всички тях, особен принос за развитието на българската психология имат *Иван Хаджийски* (1907 – 1944), *д-р Никола Шипковенски* (1906 – 1970), *Найден Чакъров* (1907 – 1991).

В с. **Чупрене, Белоградчишко, област Видин**, са родени академик *Михаил Димитров* (1881 – 1966) и психоаналитикът *Младен Николов (р. 1881)*.

Село **Кунино Врачанска област**, е родното място на академик *Сава Гановски* (1897 – 1993), който наред с разработките си по история на философията, е добър познавач на традициите на немскоезичната психология и педагогика. Той е един от първите автори, който посвещава специална глава на приноса на Никола Алексиев в историята на българската психология.

В с. **Градец, област Сливен**, е роден *Атанас Димитров* (1974 – 1916), възпитаник на Йенския университет (1898) и автор на дисертационен труд „Психологическите основи на етиката на Фихте”. Между 1907 г. и 1916 г., е преподавател по немски език в Софийския университет.

В **Задбалканската котловина** са разположени много малки градове, свързани с културното развитие на България от времето на борбата за национално освобождение.

Град **Копривщица** е родното място на *Архимандрит Евтимий (Лука Найденов Сапунджиев)* (1884 – 1943), православен богослов. Ректор на пловдивската духовна семинария. Професор в Богословския факултет на Софийския университет, където ръководи катедрата по философия и заедно с това е преподавател по религиозна философия и психология.

В гр. **Казанлък**, са родени известният педагог и психолог, член-кореспондент на БАН *Генчо Пиръов* (1901 - 2002) *Генчо Пиръов* и психоаналитикът *Буко Исаев*.

В **Юго-Западна България** е разположена столицата на страната – София, която е и най-големият национален културен и научен център. Това е и родният град на голяма част от българската интелигенция, включително и на представителите на психологическата наука. Без да сме в състояние да изчерпим всички имена на видни учени с принос в българската психология, би трябвало да отбележим тези на *Стела Русчева – Михайлова* (1888 – 1964), *Екатерина Папазова* (1895 – 1975) и академик на БАН *Асен Киселинчев* (1905 - 1960).

В гр. **Бобошево, Кюстендилска област**, е роден *Сотир Бранков* (1882 - 1953), който има значителен принос за общата и юридическата психология.

Град **Дупница, Кюстендилска област**, е родното място на *Тодор Самодумов* (1878 – 1957), който е автор на изследвания по педагогическа психология, както и на учебници по психология за средното училище.

В един от големите градове на **Горно-Тракийската низина – Стара Загора**, са родени, живяли и работили много известни дейци на българската култура и наука. Своя принос за развитието на психологическите знания имат професор *Атанас Илиев* (1893 – 1985) и психиатърът д-р *Елена Шеханова - Степанова* (1893).

Родопите: В с. Петково, област Смолян, е роден *Никола Илиев* (1886 – 1937), ученик на Димитър Михалчев, последовател на Йоханес Ремке, автор на монографията „*Душа, човек и човешки живот*” (1926).

„Западните покрайнини”: В гр. **Пирот** е роден известният учен *Кръстьо Кръстев* (1866 – 1919), ученик на Вилхелм Вундт, преподавател по философия и психология в Софийския университет, който за първи път чете курсове по естопсихология и психология на религията.

На историческата българска територия, **„Македония”**, в гр. **Велес** е роден световноизвестният български историк на философията *Иван Георгов* (1862 – 1936). В сферата на психологията, той изучава генезиса на детската реч и самосъзнанието при детето. Прави първите в страната, емпирични съпоставителни изследвания, посветени на детската лингвистика.

Гр. **Кукуш** (Килкис) е родното място на военния историк *Петър Дървингов* (1875 – 1958), който разработва проблемите на военната психология и историческата психология на войната, по материалите от анализа на военните операции на българската армия в Балканската война.

„Източна Тракия”: В българския град **Лозенград** (сега, Къркларели) е роден големият български философ *Димитър Михалчев* (1880 – 1967), който е преподавател по философия и обща психология в Софийския университет, организатор на психологическата наука между двете световни войни, ученик на Йоханес Ремке, създател на три философски

школи: две, в Германия и една, в България, известен с прозвището „Кант на Балканите”. Споделя методологическите възгледи на Ремке за психологията, като наука за съзнателните прояви на психиката. По инициатива на Д. Михалчев, се поставя началото на историко-психологическите изследвания на родната психология (И. Балтова, А. Бънков).

Заклучение

Нашето изследване, което се отличава по-скоро с пилотен характер, недвусмислено показва значението на показателя „месторождение“ при изучаването на биографията на българските изследователи на психологията от периода 1878 г. – 1945 г. За съвременния историк на родната психология, това означава не само, че биографията на отделните учени не бива да се игнорира, но и че, специално внимание трябва да се отделя на определянето и уточняването на родното място, независимо от често срещаните трудности в тази насока.

Условното разпределение на „родните места“ на учените по области, показва, че на територията на „**Дунавската равнина**“ и „**Старопланинската област**“, са се родили най-голям брой психолози. Проследяването на дадения показател, дава възможност да се направи изводът, че най-много на брой учени-психолози са се родили в големите градове и в столицата, в следната поредица: **Русе, София, Габрово, Троян**. Очевидно е, че определящ се оказва не броят на населението, а културната и научна атмосфера на родния град. С това, може да се обясни и фактът, че в относително не големия по брой град **Троян**, са се почти толкова известни учени – психолози, колкото и в столицата.

Относително по-малък брой учени са родени в селата. Въпреки, че на този етап на изследването не е възможно да се изведат взаимозависимости, все пак би трябвало да се подчертае, че в с. **Чупрене, област Видин**, са родени в една и съща година, двама известни учени – Михаил Димитров и Младен Николов. Според страшимир Димитров, този факт не е съвсем случаен и неговите предпоставки могат да се търсят в интензивното културно развитие на с. Чупрене, което започва още през първата половина на XIX в. (Димитров, 1974, с. 23 – 37).

Независимо от това, че по-голямата част от учените са родени в провинцията, тяхната професионална и научна дейност е свързана с живота им в столицата. Творческата инициатива на научните субекти зависи, обаче, не само от месторожението им и постоянното им местожителство, в последствие, а от техния мотивиращ интерес към психологията, от възможността им да развият своите индивидуални знания и интелектуални способности. По такъв начин, факторът „родно място“ в биографията на учения, позволява на историка на психологията на обърне внимание на предпоставките и факторите за формиране на личността на отделния учен, който се оказва в центъра на конкретно научно-биографично изследване.

Литература:

1. **Брушлинский, А. В., ред. (1997)** Психологическая наука в России XX столетия: проблемы теории и истории. Под ред. А.В. Брушлинского. Москва: Издательство „Институт психологии РАН”.

2. **Димитров, Стр. (1974)** Село Чупрене през XIX в. (до Освобождението). В памет на академик Михаил Димитров. Под редакцията на И. Унджиев, Г. Пиръов, К. Шарова, М. Бъчваров, Р. Стоянова. София: Издателство на БАН, с. 23 – 37.

3. **Динчев, С., Ставрев, С., Кираджиев, С. (1962)** Учебни географски екскурзии. Народна просвета.
4. **Жалагина, Т. А., Короткина, Е. Д. (2017)** Развитие психологической науки в Тверском регионе: от истории к перспективам. Вестник ТвГУ. Серия „Педагогика и психология“. 2017. Выпуск № 4, 211-220..
5. **Кираджиев С. (1993)** География на видните българи, София: Издателство на БАН.
6. **Кираджиев, С. (2007)** Велико Търново. София: Свят 2001-Ариадна.
7. **Кираджиев, С. (2008)** Българските градове. София: Гутенберг.
8. **Кираджиев, С. (2009)** Българските села. София: Гутенберг.
9. **Кираджиев, С. (2012)** Градовете в развитието на световната цивилизация. София: Гутенберг.
10. **Кольцова В. А. (2006)** Интеллектуальный ресурс провинциальной психологии: историко-психологический экскурс. В: А.Л. Журавлев, В.А. Кольцова, Ю.Н. Олейник (отв. ред.) История отечественной и мировой психологической мысли: Постигая прошлое, помнить настоящее, предвидеть будущее: Материалы международной конференции по истории психологии „IV Московские встречи“, Москва: Издательство „Институт психологии РАН“, с. 486-489.
11. **Лазаров, П. Кираджиева, С. (1973)** Картата при обучението по география. София: Народна просвета.
12. **Лежнева, О. А. (1974)** Прошлое, настоящее, будущее в жизни и биографии творческой личности. Человек науки. Под редакцией М. Г. Ярошевского. Москва: Издательство „Наука“, 263-269.
13. **Няголова, М. (2011)** **Приносът на Великотърновското учителство за развитието на психологията в България (1885 – 1944). Дни на науката’2011, том 1. Великотърновски клон на Съюза на учените в България. Под ред. на П. Ст. Петков, „Фабер“, Велико Търново, 208 – 216.**
14. **Няголова М. Д. (2017)** Применение географического подхода в изучении истории болгарской психологии. Наука и савремени универзитет. Друштвене науке пред изазовима савременог друштва. Библиотека научни скупови I том. Уредник доц. др Гордана Ђигић. Ниш: Издавачки центар. Универзитет у Нишу. Филозофски факултет, 2017, 377 – 392.
15. **Олейник, Ю. Н., Няголова М. Д. (2022)** Незавершенные проекты в истории отечественной психологии: идеи и люди. Ананьевские чтения — 2022. 60 лет социальной психологии в СПбГУ: от истоков — к новым достижениям и инновациям: материалы международной научной конференции, 18–21 октября 2022 года. Под общей редакцией А.В. Шаболтас. Отв. ред. В.И. Прусаков. Санкт Петербург: Издательство Скифия-принт, 2022, 203-204.
16. **Стоюхина Н. Ю. (2013)** Выдающиеся психологи и педагоги в Нижегородском университете (1918 -1921 гг.). Нижний Новгород: Издательство Нижегородского университета.
17. **Стоюхина Н. Ю. (2013а)** Проблемы изучения истории „провинциальной психологии“. Мир науки, культуры, образования. № 1 (38), 2013, 152-157.
18. **Стоюхина Н. Ю., Няголова М. Д. (2015)** **Методологични проблеми на историята на провинциалната психология в Русия и България. Юбилейна научна**

конференция „ 20 години специалност „Психология” - пътуване към себе си”. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий”, 408 - 416.

19. Цонев М. (1996) Научно-биографичният жанр в историографията на науката. В: К. Симеонова, Д. Асенова – Янева, Е. Лазарова, К. Янакиев (ред.) Изследването на науката. Поглед към методологията. София: БАН. с. 86 – 104.

20. Шикун, А. А. (2009) **Концепция пространственного размещения отечественной психологии. Вестник Государственного университета просвещения. Серия: Психологические науки. Т. 1. №3, 5-12.**

21. Шикун, А. А. (2011) Микро-структурный подход в историко-психологическом исследовании. Вестник ТвГУ. Серия „Педагогика и психология”. 2017. Выпуск № 1, 55-66.

22. Clavien, A., Müller, B. (1996) **Le goût de l’histoire, des idées et des hommes. Lausanne: Editions de l’Aire.**

23. Nyagolova M. D. (2016) **Geographical approach to the investigation of the regional History of Psychology in Bulgaria. Наука и савременни универзитет 6. Философски факултет Ниш. Книга резюмеа. Главни и отговорни уредник проф. др. Бояна Димитриевич, 127 – 128.**

24. **Topolski, J. (1981) La storiografia contemporanea. Roma: Editori Riuniti.**

Статията е подготвена в рамките на научно-изследователския проект: „Декарт, рационализъмът и картезианството в историята на психологията от XVII в. и XVIII в.” (ФСД-31-243-35/21. 03. 2023 г.), ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий”.